

لـ دـنـیـا یـیـوـ بـ گـوـمـانـ . سـبـاح ئیسماعیل

“ئـگـر مـرـقـ لـ دـنـیـا یـیـوـ دـسـتـیـپـکـرد دـگـا تـ گـوـمـان،
گـر لـ گـوـمـا نـیـشـوـ دـسـتـیـپـکـرد دـگـا تـ دـنـیـا یـیـ”
فـرـا نـسـیـس بـکـون

ئـدـبـی کـوـتـی یـکـکـ لـ ئـدـبـ دـوـمـمـنـد و پـشـنـگـکـانـی ناوچـی
کـنـداو، کـ بـهـی کـراوـی یـکـمـمـگـی کـوـت و زوویـ سـرـهـهـدانی
بـزووتـنـو یـ شـنـبـیـر تـیـدا، تـایـبـتـمـنـدیـکـی جـیاوـزی هـیـ،
بـادـیـک کـمـمـگـی کـوـتـی لـ ووی شـانـ و دراماو بـ “هـلیوودی
کـنـداو” نـاسـراو. هـبـت سـرکـوتـکردن و زـوتـکردنـی ئـزادـیـکـان هـیچ
شـتـکـی لـ نـاکـوـتـو جـگـ لـ کـمـمـگـی یـکـی لاواز، کـمـمـگـی یـکـی
ووکـشـی نـاسـک نـتـوانـت درئـ بـتـمـنـی بـدات، کـمـمـگـی یـکـی تـیـدا
گـوـمـان و دـوـوـکـ و ترس و دوودـی و گـشـگـی و کـشـانـو بـ ناوـو
بـاوـبـتـو. ئـزادی مـرجـکـی بـنـتـیـبـ بـ نـیـسانـس. ئـو ئـزادـیـک
بـرپـرسـیار و بـکـخـراو و هـشـیارـی بـچـاوی مـاف و ئـرکـکـان دـکـات،
هـروـکـ چـن بـچـاوی بـرـژـو و نـدیـ تاک و بـرـژـو و نـدیـ کـمـمـگـی دـکـات
و پردی پـو و نـدیـ لـ نـوان “مـن” و “ئـویدی” دا دروست دـکـات.

لـ دـوـوـتـچـکـی کـوـتـدا نووسـری دیار و پـشـنـگ سـریـان هـهـ دا،
لـوانـ (فـهـد ئـلـسـکـر، خـالـید فـرـج، عـبدولعـزیز ئـلـسـرـیع،
لـیـلا عـوسـمان، سـوعـاد ئـلـسـبـاح، ئیسماعیل فـهـد ئیسماعیل، سـعود
ئـلـسـنـووسـی، عـبدولحـوسـن عـبدولـلـز، ئـحمـد ســاف، مـونا
ئـلـشـمـری، بـوسـیـنـ ئـلـعـیـسا، تـابـ یـفـاعـی، جـعـفـر بــجـبـ).
شـایـانی بـاسـ نووسـرانـی بـوـرانـ دـنـووسـن و سـ لـوی دـیـانـوـت
بـیـنـ نـاکـنـو. ئـو تـا بـمانـکـی وـکو “زـنـدیـکـی بـغـدا” بـو
پـیـیـ تـیـدا ئـاوـز گـمـارـ نـادرـت، بـنـگـ لـ زـر وـتـی تـری
عـارـبـیدا چـاپ بـبـوایا بـاوـکـردنـو یـان نـدـابـایا و قـدـدـغ
بـکـرایا. چـونـکـ ئـم کـتـبـ بـ کـسـانـک کـ خـاوـن بـیرکـردنـو یـ
کـلاسیکـین و دوورن لـ بـخـنـ، یـان خـوـنـری بـزـارکـرن دـست نادات،
کـتـبـکـ لـ خـوـنـدنـو دـا پـوـیـستی بـ ئـارامـی و وردبـوونـو هـیـ،
نـووسـرـکـی بـایـخـی زـری بـ هـمـو بـگـیـک دـاو و مـاندووبـوونـکـی
دیـاری تـدـا کـشـاو، جـگـ لـ زـمانـ پـ لـ بـوانـبـژـیـکـی و
لـسـرووی هـمـو یـانـو بـوـری نووسـر لـ خـسـنـووی بـچـوونـکـانـدا.

مانځنۍ کې به شخړه او زور نو ورسره او له خوښۍ د کات تام زړه و
ووداو و سته په مانا و څنډه ورد کانی بېت. هېڅ بېت ناو ځای کې
کتلې کې پتر هزر و بیرو بې چوونې یو نډی له څخه گرتوو و ځای کې
ګڼ انډوې ژبانی یو نډی ځای.

“زڼ نډۍ په بیرو باو ځای کې په یو وایې بوونۍ وړ کېن و ټولنۍ لیک و
سره تاي نیې، کاتک نیې نه بوو بېت. وشي زڼ نډۍ په زڼ رد شتی و
مان ویدې کان و هېموو ټولنۍ بې وایان بې هېموونې دوو خدا هېم
بې کارهاتوو، دوايي مانای گشتی تریان په داو و هېر کې سېک
ګومانی له تاک و ټولنهای خدا هېم بېت، یان ګومل بېت، یان هیچ
ناینۍ کې نه بېت په ګوتراو زڼ نډی.”

له سډد کانی ناو ځای استی ټول وروپادا دادګ کانی پشکین، یاخود
له ځای ښو و له بیدۍ هېرتیقې کان له سډدۍ پانز و شانز دا
ځای کې کارایان له سړکو تکردي نه یاراندا هېموو، و ګو ټامراز کې
سیاسی بې ټولنۍ تبارکړدي هېرتیقان و له ټالین د چووان، بې
تایب تیش دژي جوول کې و ټول و موسلمان مریسکیانۍ دواي
د رکړدي ئیسلام له ئیسپانیا، له ترساندا بې ووکښ بوو بوون بې
کرستیان.

جیردانۍ بر نه (۱۵۴۸-۱۶۰۰ز) ټول بېن و فیلۍ سووفۍ کې ناوداری
ټیټۍ بوو، بې وای بې تیټر کې کې پرنیکس هېموو د ربارۍ
سوو انډوې زوی، ټول د یګوت ګردوون بېک تاي و زوی
ټول ستر یې له ګردووندا، نهک سترۍ ګردوون. ټول بې کې سا
قورس و دژي له کدانۍ و بې چوونۍ کانی کې سا بوو، بې له لاین
دادګ کانی پشکینۍ مانۍ و بې ټولنۍ نکو لیکړد و ټول تکردي وای
بیرو باو ځای بنچینۍ بې کانی کاس لیکي بې بې دین، یان هېرتیقان
دانا، ساي ۱۶۰۰ ځوکی سوتان دنیان له ګڼ پانی کامپ دی فیت
بې سډدا دا.

د کرټ لیستۍ کې درې بې ناوی ټول و وونا کیر و یاخی و
ټازادېخوازانۍ و بنووسین کې کاس لیکي بې ټولنۍ هېرتۍ
بې یاری سووتان دنی داوون، یاخود بې هېرتیقان ټول تبارکړدوون،
له وان (جیردانۍ بر نه، سپینزا، دیکارت، گالیلی گالیلی، ټول ماس
کرانم، ژان دارک، جان ویکلیف، جیرلام ساډ نارولا، فرا د چین،
یان هوس).

دواتر ساي ۱۶۵۶ جوول کې کانی ټول مستردام “باروخ سپینزا”
فیلۍ سووف د رد کې نه د رڼوې ناو نډ ټالینۍ کې ځایان، نه فرۍ
د کېن و ټولنۍ د کېن و و لای د نډ و له یزی بې وادارانۍ
جوول کې د رید کېن. ټول و جاش نابېت کې شتۍ بې خو نډۍ و ټول
نووسې بې. “سپینزا ځای کې سېکې باو دار بوو، دژي ټالین پیاو

سمییه کانی دین، دینی ئوانی ماکس فیبر ناویاندن
فرمانبرانی کاروباری موقددس، دژی دینی هـز و تاککس
سونتگر و تقلیدی داخراوانی ساردمی خی بوو، ک جگ ل
تگ یشتنی خی یان ب دین هیچ تگ یشتنکی دیک یان قبوو نـبوو" 1.
یانی ئوانی باوان یان وابوو پروردگار ل ئاسمان، ئوان یان
دکوشت و ل دارد دا باوان یان وابوو خدا ل داندای.

"ل مژووی ئیسلامیشدا شتکی ل و باب ت و خراپتریش برامبر ب
ئین وشدی گور فیل سووف ئنجامدراو. وک سپینزا، ئین
وشدیش بدین دکریت و ددکریت و نفی دکریت، ئمش ل
تم نـکدا (۷۲ سا) ووبوووی ئم کارسات د بـتـوو، خاوانی
چندان کتبی فـلسـفی و خوداناسیی گور و گرینگ بوو. ل بـیانی
تم تبارکردن کدا ها توو: "ل ناو تاریکی بئیمانیدا نوقم... ل
درووو خی ب کتبی ککی خداو ند داپـشیو، بـمـام ل قوواید
ب ل ئینکارکردن و خنـکردنی خداو ند" 2.

ئوجا بـیار ددرت ئین وشد ل بـردم مزگـوتـکـدا ابگیرت و
هر کسک بچـتـ ناو مزگـوتـکـوو د بـت تفک ل سـرویشی ئین
وشد بکات.

ل مژووی ئیسلامدا ناوی گـلـک ز ندیق ها توون، یاخود زـرک تمـتی
ز ندیقیان دراوتـ پا و کافرـنـراون، نازار و ئشکـنجـ دراون،
یاخود کوژراون، یان دوورخراونـتـوو، لوان (ئین سینا، ئین
وشد، فارابی، کیندی، ئللـازی، ئبو علای مـعـی، خوارزمی، ئبو
حـیان، عـباس بن فرناس، ئین هـیسـم، ئین باج، ئلمـسعودی،
ئین موقـفـع، بـشار بن بورد، ئبو نـواس، ساـح بن عـبدولقـدوس،
سـوهرـوردی، بن ئلسـکیت، ئین زیات، ئین سـبعینی ئندـلووسی،
سـدیف بن مـیمون، ئبو نوخـیل، دوعبل ئلـخوزاعی، عـلی بن
جـبـل، ئبو ئلـلیـنبوغی، ئلفـز بن سـهل، قوـتـولعـین، ئین
می، جونـیدی بـغـدادی، حـلاج، ئبو عیسا ئلـوـاق، ئین
یوـندی و... زری تریش).

هندکیان لـبـر ئوی بوـر بوون و پـش سـردمـکـیان کـوتـبون و
سنووریان بـزاندبوو خوـندنـوی پـشـوختیان ب ووداو و
دیاردکانی سروشت و لکدانـوی دروستی ئایـتـکانی قورئان هـبوو،
بـمش گـلـک نـزانیان جـلـق دکرد و وانـی ماـوان یان دکردن،
بـیـ ئیرـیبـرانی کافـام چونک و میان ب پرسیارکانیان
نـبوو، تمـتی ز ندیقیان دانـ پا. زـرک ل مژوونووسان پـیان
وایـ تمـتی "ز ندیقـبون" ل مژووی ئیسلامیدا تـها لایـنکی
ئاینی نـبوو، بـکو زـرجار وک چـکـکی سیاسی ب لـناوبردنی
نـیـارانی دـسـات، یان ئو کـسانی کاریگـری فکریان هـبوو،

بکارها توو.

"ل استیدا پکدادان و ململانئ نوان چند گرووپک ل سار دسات و ل سار پاراستن و برگریکردن ل کممک دسکوتی دونیای." 3

ل سارد می عباسی کاند (۷۵۰ز - ۱۲۵۸ز) گندمی و تیر و تم تبارکردنی بجزیان و ب گشتن ب لوتک، ل سار تختی دسات باوک کو و کو باوک و برا برای دگشت. وشی "ز ندیق" بوو هاوشانی هر کسکی نات با لگ ا و دساتی پیاوانی ناین و نیارانی خلافت. سیستمی باج و خراج و زو و ست می کممائی تی ب ناوی ناین و گشتبوو چپ پ. ئاکاری خلیف کان و دارودست کای ل به ددردانی پاری و سامانی و سات و خگوزرانیی خیان ل سار حیسابی برسیکردنی خک و زیاتر هزاری کردنیان، سیستمی فرمانروایان دووچاری چ ندین گرفتی ئابووری و کممائی تی کردبوو. کار بدستانی خلیف ب توندی ک وتبوون و لزی خک، سلیان ل هیچ جری ست م و نادادپرو رییک ندد کرد و. خک ناند زانی پنا ب ک و دنگی نا زایی بک بگی ی ن، چونک خلیفی موسمانان ل ه موویان گندتر بوو، ب ی نا زایی و دنگه ب یی خکی نا ازی سار تا ل گگی ه نراو و گران و چیر ککانیان و بوو.

"به هی ئ و سیستمی باج و خراجی ک دسات تداریی پی یویان د کرد، زو و ست می کممائی تی گشت چپ پ. وشت و ئاکاری خلیف کانی ئیسلام، کار بدستانی دبار و دستوپ و ند کانیان و یاریکردنیان ب خزنای د و ه پ کردنیان ب خگوزرانی و گو ن دانیان ب زانی خک سیستمی فرمانروایان دووچاری چ ندین گیروگرفتی ئابووری و کممائی تی کرد." 4

"کار بدستان دستان ب سار مائی ژردست کانی خیاندا دگرت و خلیف کانیش دستان ب سار مائی و زیر کاند دگرت، کار گشت ئوی ب ب رای تییک دابم زرنن ب ناوی ب ب رای تی د ستب سارداگرتن." 5

والی میسر داوا ل خلیف سلمانی کوئی ع بدولم لیک د کات، "کمک بزیی ب جووتیاراندا ب ت و و ئی خراجیان ل سار کم بکا ت و، خلیف ش و مام د دات و؛

"تاشیریان تیای بیان ش، ک ن ما خو نیان بد ش." 6 ج ماو ری ز رل کراوی چ و ساو ل ژر ز بری چ و سان و دی د ر ب گای تیدا هاوار و نا نیان بوو، ل گ چار و تروسک ی کی ئوم د ب خش د گان. هیچ هیوایک ب باشتربوونی دسات و چاکسازی و زیانکردن ن ما بوو، گندمی ه موو جومگ کانی دساتی

گرتبـووو. بـیـ لـملا و لـولا دـنگی خـن و نـا زایی
بـرزد بوو، لـ ئاکامدا چـندان اـپـینی جـماوری سـریانـهـدا
لـوانـ اـپـینی بابـکی خو،م، زـنگ و بزووتنـوی قرمتیـکان.
ئـگـرچی هـموو ئـم اـپـین و بزووتنـوی و نا زاییانـ
خـلیفـکانیان لـ خـوی خـشی خـیان و بـئاگایی لـ دـخی کـمـگـگ و
اـبواردنی شـو و اـژیان بـدار نـکردنـوی، چونکـ خـیان بـ سایـی
خودا لـ سـر زـوی دادـنا، هـرگیز ئاـویان لـ اـبردووی خـیان و لـ
حای ئـستای میلـت نـدـدایـوی، سـردـمـکـیان لـ گشت لاو بـنی
ناپاکی و بـئـمـکی و دـقـیی لـدـهات. هـر لـ سـردـمی خـلیفـ
متـو کیلدا ئـو و نـد کـشک و تـلاری شاهانـ بنیاتنران، خـزـنـی
دـو و تـ کـوتـ سوا.

خـلیفـکان خـشگوزـرانی و کـیف و سـفای فـرمانـوایی و تـخت و تاج
دـی بردبوون، ئامادـبوون بـ مانـوی خـیان دـست لـ هـموو بـهاکان
بـربدن و نزیکترین کـسی خـیان لـ پـناوی مانـو و دا، یان بـ
بـدـستهـنانی دـسـات لـ ناوبـرن. ئـو تا خـلیفـ مـئـمون ئـمینی
برای دـکوژـت. خـلیفـ متـو و کـیل بـدـستی موستـنـسری کوـی دـکوژـت،
موستـنـسریش پزیشکـ بـرتیلخـرکـی دـیکوژـت. خـلیفـ ئـلموعتـزبیللا
ئـلموئـیـدی برای دـکوژـت. دواتر خـلیفـ ئـلموعتـزبیللا ئـلمـهدی
برای دـیکوژـت. خـلیفـ ئـلموعتـمید عـلـلـا دـرمانخوارد کرا.

لـ سـرـتای سـردـمی یـکـمی عـباسیدا دواي ئـوی دـسـاتداران
هـستیانکرد زـندیقان و بیروباوـیان بوونـت هـشـلـسـر
دـسـاتیان، ئیدی بووبوونـ جـگـی مـترسی تـواو، بـیـ شـپـلـلـک لـ
تیرـری باوـمـندی پاکتاویی دیکـ ووی دا، ئـوی خـلیفـ ئـلمـهدی
و ژمارـیـک خـلیفـی عـباسی لـ دواي خـی اـبـریان کرد، لـ ژـر
دروشمی جـنگان دژی زـندـق و زـندیقان ئـنجامدران، ئـو تـمـتـی
زـر جار بـوابوون بـ باوـلـک، یان بیری مـجووسی دـگـیاند،
دـرـنجامی ئـو شـپـلانـ تـشـنـکردنی تیرـر و تـقان و ترس و
زمانـلـدان و کوژرانی سـدان قوربانـی بـتاوانی کـمـگـی لـبوو،
لـگـلـلـداردانی بـپـلـ و ئـنقـست لـسـر دـسیـ و تـمـتی
گومانـکراو و زمانـلـدان.

“دواي مردنی مـنسور، ئـلمـهدی کوـی جـیگرتـو، لـ کار هـر
وروژـنـرکـانی پـوـند بـ میتـدی توندوتیژی خوـنـژی ئـو
هـمـتـ خوـناوید بـرفـوانـ بوو، کـ دژ بـوی بـ زـندـق و
زـنادیقـیان ناودـبرد، ئـو بوو خـلیفـ دامـزراوـیـکی تیرـریستی
خوـنـژی دروستکرد و هـموو دـسـاتـکی عورفی پـ بـخشی. پیدان
هـموو ئـوانـی اـلـیان دـکرـن بـتـمـتی زـندیقی بـهـق و
ناهـق بکوژن و لـداریان بدـن. ئـو دامـزراوـیـ لـ دادگـکـانی

پشکنینی خوځناوی دچوو، که له نوروپا دامزرا، سررکهکشی به (صاحب الزنادق) ناود برا. بهسدان کهس بهدستی ن و دامزراو ی و لقا کانی له شار کانی دی له داردران، له نو ن و قوربانیا نه دا گلهک شاعیر و زانا و شنیریان ته دابوون. هغه کیان به تهمتی گومان له داردران، زریان لهر بنمای زمانله دان و به هغه بستان دهگیران، نلهمهدی بهجدی بهدواداچوونی به زندیقان و له ناودانیان دهکرد و بهدوایاندا دهگه ا و لهسر تهمت دهیکوشتن". 7

لهم نهو دا گلهک شاعیر و نووسر و زانا له سهنگی هغه و نووسینه کانیانو بوونه قوربانیه زانان و چه واشکارانی سردهمکه یان و لهخه ا تهمتی حازربه دستی کافری و زندیقبوونیان ده دایه پایان، یان به هر بیانووی که دی له ناویان ده دان.

ناکه کیی توند "له کهسه تیه نلهمهدیه فرمانه وای عهراق و تونده ووی و پهل کردن له خووخدهی، هه کاربوون به نه ووی دواتر به شار بن بورده هاو و هاوده می به به هانهی له ناین هه گه ا نه و به و شه و دز و بکوژت". 8

هه روها خلیفه هاوونه شهید شاعیری ناسراو ساج بن عه بدلقه دوسی به تهمتی زنده قه کوشت و سای 167هـ / 783ز لهسر پردکی بهغده هه واسی، نه مش دواي دادگاییکردنه کی به واهت، واه ای ملکه چی و باو داری و په ند و نامژگاری و وت به ترخه کانی، که له قورئانه و وریگرتبوون.

حله لاجی شاعیری گهر و فله سووف له دوا قه ناغی زیانده له خه و و دوور په ریزی سه فیان دوورکه وت و، چونکه نهیتوانی واه می هه موو نه و پرسیارانه بدات و بیر و هه شی نه ویان وروژانده بوو، نهیدی چاوی له زوی بهی و به کردنه نی تکه سی که مکه گه کهی و مللانه که مکه ایه تیه کان بوو، "له قه ناغ که دیاریکراوی گه شه کردنی فکریده بهر و ووی مامه ستا و ا بهر کانی ده بهت و و له گه بیانده ده که وت نه ناکه کیه و، تا حه ده گاته نه ووی نه فرتهی له بکه ن و تهمتی کافری و به دینی شو نه بخن". 9

نهیدی له سهنگی دهسیس و زمانله دانی به در و به تهمتی کفر و زندهیقی به فرمانی خلیفه نه لموقت دهیر هه زار جهدهی له ده درت و چوارپهلی ده به نه و، نه وجاهه سهری ده بهن و تهرمه کهی ده سووته نن، "هه روها هه شهی له هه نه که له هاو هانی حله لاج کرد به در دهی شایه دی دهه گوايه داوای خواهیه تیه کرد و". 10

نهین ده یوه نده (۸۲۷-۹۱۱ز) توه ژر و وتار به ژی نه رانی، وکو یه که که له به ناوبانگترین خه گرانی فیکری نهینه به ره می منده دانی نه م ژینگه په له زه بروز نه گ و گه نه دهی و نه زانی و تهمت به خشینده و خه ایی و نهیر ییبرده بوو به یه کهی. نه و ودهی دووی زانیاری و

زانين بوو، نيشتماني ځای جهشت و ټووی له بهغډای پایتهختی
 څلافه تی عیاسی کرد، نهودم څلیف مټوکیل فرمانهوا بوو،
 لهو بوو به یکهک له گوره پیاوانی موختهزیه، پش نهووی لهیان
 ههگهتهو و کتهبی "فضیحة المعتزلة - ثابووهوونی
 موختهزیه" یان لهسر بنووسه. پاشان به ماویکه بوو به شیعه،
 دواتر چاوی به "أبو عیسی الوراق" کوه، ئیدی نه م کابرایه وکو
 "مامستا و هاووهی، ټووی ژبانی گهوهی، دواي نهووی گومانی له
 دیدا چاند، بوو به یکهک له گورهترین و ناسراوترین زهندیهکانی
 سهردمی ځای و سهردماني دواتریش". 11

ئین ټووهندی "به به کابه ر مامستای سهدهی سهیهمی کهچی و
 دیارترین بیرمه ندانی ټشنگه ری بوو و له هه موویان باهتر و
 سهرکه شترینیان بوو له بنیاتنای نه قهیه تی زانستی به له کدانووی
 ژبان و ناین له وانگه یکه مر فایه تیوه. ټووهندی هاوچه رخی
 موختهزیه، حنه لیه کان، شیعه، زهندیه کان، به دینه کان،
 فیهل سووفان و نه هلی کهلام و نه وواوی جه ره جیاوازه کان بوو،
 کاریگه ریان له سه ر دانا و نه ویش کاریگه ری هه بوو له سه ر
 قوتا بخانه کان، ټه بازه کانیان و شهوازی بیرکردنه ووهان". 12

ټووهندی ووهای هه ووهکانی نه ټه بازی تایهت به ځای هه بوو نه یش
 قوتا به. به یه وکه که سه کی به پشت و په نا، به ئاشکرا جه له ئین
 څله کان و شه ریف نه لمورته زا، نه فیهل سووفکه، نه ټه شنبیره که و
 نه یش ده سه اته دارکه له سه رده م که ځای خیدا بوهری نه ووهان هه بوو
 به رگری له بکه. هه اته نه م ش به نه و ده گه ته و له سه رده م که
 تاریکی په له زه بروزه نگ و توندوتیژیدا ده ژبان و نزه که وتنه و
 له و باه ته یاریکردن بوو به ئاگر، هیه نه م ده که به چاکسازی
 نه ما بوو. نه و ته له مانه که دا یوسفی ټه حال به نه م ده دیه و به
 ټووهندی ده ته: "گه ان به دواي استیدا هیه سوودی نیه، چونکه
 ناید ته ووه، نه گه ریش بیده زیت ووه نه و ده کوثره یت".

شیرین بانووی دایکی دوو می ټووه ندیش په ید ته: "نه گه ر ده توانیت
 به دوو بکه ووه، سه ربازانی والی له گشت شو نه کن، نه رځه کی واشیان
 له سه ر سرت دانا ووه خودان ده روونه نه گریسه کان مرخیان څه شکر دوو و
 چاویان ته به یوه، پش ماو یکه له ره بوون، له ته ده گه ته ان"، تا ده گاته
 نه ووهی په به ته: "نه م هه به و به ده نگه... به کو بنووسه و
 به رده وامبه، گاته به گه ووهی و گه مته یی و دره کانیان بکه، ټه نگه
 نه م ده دژمانت په بدن و به رده وامبه له جوهندان په ته، نه ناته دواي
 مردنیش و به هه ته هه ته، زه ر گرینگ نیه ستایش بکه، یان دژمان
 بدن، گرینگ نه ووهی ته ووه کو ویستت ژبایت و به وات به ووه نه خته
 ده تویت".

“لـ بـاوکردنـو وای ئیلحاد و زـندـقـدا کـس بـ ئـندازـی یـوـندی توند نـیشتوو، ئیبن یوـندی سـبارت بـ مردن، تیـری ئـپیکـر دـخاتـ وو و پـی وای: “تا من هـم، مردن نییـ و کاتـکیش مردن هات، من نیم” 13.

زـربـی کتـبـکـانی (سـرجـم کتـبـکـانی بـ ۱۱۴ کتـب دادـنـرت) دواى ئـو تووشی تیاچوون هاتن (کـ زـربـیان بـدستى ئـنقـست بوون)، هـوادارانى هـندکـیان زـگار کرد، نـیارـکانیشى بـ وىستى خـیان بوونـ هـکارى پاراستنى زـربـی کتـبـکـانى، تاكو لـ کاتى وـامدانـو دا ناچارى بـگـهـنانـو بوون، دـقـکـانى بـ نموونـ بـ تـواوى بهـنـو.

د.عـبدولـحـمان بـدوى، دیارترین بـرگريکار لـ ئیبن یوـندی لـ سـردـمى نوـدا، دـت: “ئیبن ئـلـاوـندی عـقـانیـک بوو پـش سـردـمى خـی کـوتـبوو، بـمـ ئـو لـ بیرـکـکـانى گـیشتوو تـ دـستمان تـها ئـو شتـانـن کـ کتـبـکـانى وـامدانـو بـیان گواستوو تـو، ئـمـش وادـکـات حوکمدان لـ سـرى یـقـین نـبـت” 14.

کتـبـکـانى یوـندی بـر لـ جیا بوونـو وای لـ موعتـزىلـکان: (الابتداء والإعادة، الأسماء والأحكام، خلق القرآن، کتاب البقاء والفناء، لا شيء إلا موجود، الطبائع في الكيمياء، اللؤلؤ). ئـو کتـبـانـشى عـخـن و دژـئـاين بوون:

(الإمامة، فضيحة المعتزلة، القضيب (كتاب القضيب الذهبي)، التاج، التعديل والتجوير، الزمرد، الفرند، البصيرة، الدامغ، التوحيد، الزينة، اجتهاد الرأي).

لـ سـنگـی کتـبـى (الدامغ) وـ کـ تووـیـ دـسـا تدارانى لـکـوتـو و بـهـیـو بـ ئـهـواز هـتـات و لای جوولـکـیک وـکو پـنا بـر ژیا و کارى کرد، دواتریش هـر لـو لـ تـمـنى هـشتا و چـند ساـیدا کـچى دواىى کرد. مخابن ئـمـ لـ کتـبـکـانى تـنیا (الابتداء والإعادة) و (الفرند) ماونـ تـو.

لـ مـمانـدا “ئـبو حـیانى تـوحیدى” فـیلـسووف و نووسـرى گـور وک لایـنگـیرى ئیبن یوـندی دـت:

یوـندی “گـورـى سـردـمـکـى خـی بوو، بلیمـت لـ نووسیندا، لـ هـموو شتـکـدا جیاواز لـوانى دى، ئازا، هـتـش، بوـر، یاخود عـنگـشـت، سـرلـبـرى کتـبـکـانى ونبوون، سووتـنـران، دـنـران، بـ نیـتى پـشوختـ لـ ناوبران، نـیا نـتوانى بـرپـرجى اـیـکـانى بدـنـو بـیـ ئـوى نووسیبوو سووتاندىان، نـیا نـتوانى بـ زیندوووى بـ سـریدا سـرکـون، ئاواتیان خواست بـ مردوووى بـ سـریدا زانـبن، وایانزانى مـرگى کـسـکـ و سووتاندنى کتـبـکـانى مـرگى بیروبـچوونـکانین، بیریان چوو هـز ژیانى بـ بـردا دـتـو و درـوشاوـتر دـت

ئەگەرچى جەستەي ھەنگرگەشى مەردەت، خەك دەمرن و سەرتاپاي
گەردوونىش دەمرەت، بەھام بىرەك نامرەت" 15.
بەداخو ھەند زانىارى لەسەر ژيانى ۋەندى لەبەردەستدا نىيە،
جگە لەوێ ژيانى پە لە تەمومژ و دوورنىيە بە ۋەنى ناوێ خەشى
گەبەت، تەنانەت دەگوتەرەت لە دەخەكى تەمومژاويدا گيانى
لەدەستداو، گەگەشى ديار نىيە، ھەندەكىش دەستەن كوژراو،
بەگومان ئەمە ئەنجامى ۋەندە و ھەوەستەكانى بوو.

كورتەيەك دەربارەي ژيانى نووسەري ۋەمانى "زەندىقەكەي بەغدا"،
جەعفەر جەب: سەي ۱۹۶۱ لە ۋەتەنى كوتە لەدايك بوو.
بەكەلەريەسى لە فەلسەفە لە زانكەي كوتە بەدەستەناو.
لە ۋەنامەي "الرأي" كوتەي كاريكاتەريستە و ساتىرەوتارىش
دەنووسەت ۱۹۹۶-۲۰۱۶.
بەرهەمەكانى:

- الحب من أول رسمه - خەشەويستى لە يەكەمین نىگارەو
(كاريكاتەر)
- أنا أفكر اذن أنا مقتول - مە بىردەكەو كەواتە مە كوژراوم
(كاريكاتەر)
- تحت الحزام - لەژەر ناو پەنچەكەو (ساتىرە و تار)
- تيس في ستارباكس - تەگەيەك لە ستارپاكس (ساتىرە نەقلەت)
- مجرد حقيبة في المطار - تەنيا جانتايەك لە فەگەدا
(كەمەمە و تار)
- كلب الرئيس - سەگەكەي سەرەك (كەمەمە و تار)
- زنديق بغداد - زەندىقەكەي بەغدا (ۋەمان)
- تفاحة وشجرة وورقة بيضاء - سەوێك و درەختەك و كاغەزەكى سپى
(پەشەكەيەك بە فەلسەفە).
- چالاكە لە بواری ئەگەيانەن و سىياسەتدا. خەي دەستە: ھەموو
جار كە خەم دەناسەنم دەنووسم: نىگار دەكەشم و دەنووسم، لە
دنيادا مەبەستى ديم ھەن و... بەس.

.....

سەرچاوەكان:

2. هـمان سـرچاـو ٨٨ ل
3. مـريـوان قانع، دين و دونيا ل ٩٠
4. فوئاد مـجيد ميسرى، كـمـمـگا ل سا يـى دـوـتى خـلافـتـدا،
چ ٣، سلـمانى ٢٠٠٥
5. د. عبدالحسين زرین كـوب، دوو سـد بـدـنگى، وـرگـانـى: قادر
بيستانى، ٢٠٢١ ل ٥١٥
6. فوئاد مـجيد ميسرى، كـمـمـگا ل سا يـى دـوـتى خـلافـتـدا،
چ ٣، سلـمانى ٢٠٠٥، ل ٧٨
7. باقر ياسين، مـژووى خوـنـنـژى ل عـراقـدا، وـرگـانـى: سـباح
ئيسماعيل، ناوـندى غـزـلـنووس، سلـمانى ٢٠١٩ ل ١٨٧
8. باقر ياسين، مـژووى خوـنـنـژى ل ١٨٩
9. فوئاد مـجيد ميسرى، كـمـمـگا ل سا يـى دـوـتى خـلافـتـدا،
چ ٣، سلـمانى ٢٠٠٥ ل 249
١٠. باقر ياسين، مـژووى خوـنـنـژى ل ٢٣٠
10. أحمد الصراف. دسمان نيوز - القبس 23/٠١/2022
11. د. عبدالامير الاعسم، تاريخ ابن الريوندي الملحد، دار الافاق
الجديدة، بيروت 1975 ص 7-8
12. ويكى پديا دانشنامـى ئازاد (ابن راوندى)
13. ويكيبيديا الموسوعة الحرة (ابن الراوندي)
14. جعفر رجب. زنديق بغداد، منشورات تكوين. الكويت، ط 3، 2023
ص ١٧